

עומק הפשט עיונים בראש"י

על פי 'לקוטי שיחות' בדרך י"ח

פ' חוקת

הערות והארות יתקבלו בברכה בטל'
08-6882799 / 050-4125205
או במייל rizz@neto.bezeqint.net
ניתן גם להזמין לפרשיות נוספות

כל הזכויות שמורות

תוכן העיונים

(א) "כל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים" (רש"י כ, ב) – וענני הכבוד היו בזכות אהרן (רש"י כא, א) / למה כשנסתלקה מרים 'הרעישו' ישראל עד שחזרה הבאר, ואילו כשנסתלק אהרן לא עשו 'רעש' מסילוק העננים / האמנם הסתדרו ישראל ללא עננים?! / מרש"י מוכח שגם לאחר הסתלקות אהרן היו עדיין עננים (כי רק חלק מהעננים "נסתלקו")

(ב) "וישמע הכנעני – שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכו'" (רש"י כא, א) / את עם ישראל הקיפו במדבר שבעה עננים, אולם אנו בסוכה עושים רק שלוש דפנות / הסוכה היא זכר ל"ענני כבוד", אך חלק מהעננים לא היו למטרת "כבוד" אלא לצורך אחר / רק ה"ענני כבוד" נסתלקו, אולם בשביל 'הכנעני' זה הספיק

"ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחודש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם. ולא היה מים לעדה ויקהלו על משה ועל אהרן" (ב, א"ב)

ולא היה מים לעדה – מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הצאר בזכות מרים:

לאחר שהעדה נקהלו על משה ועשו "רעש" על זה שאין מים, הורה הקב"ה למשה להוציא מים מן הסלע וכן עשה: "ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם"¹. והיינו, שהיתה פעולה מיוחדת כדי להחזיר את המים לאחר מות מרים, ונשארו מים אלו כל ימי משה רבינו, וכדברי רש"י בהמשך הסדרה על הפסוק "ומבמות הגיא .. בשדה מואב"²: "שם מת משה, ושם בטלה הבאר".

וצריך ביאור – מדוע לא מצינו כעין זה לגבי ענני הכבוד, שנסתלקו לאחר פטירתו של אהרן?

כלומר:

כשם שהמים היו בזכות מרים, ולכן כשנסתלקה מרים – בטלו המים, הרי כך ענני הכבוד היו בזכות אהרן, וכשנסתלק אהרן – נסתלקו, וכמפורש ברש"י בהמשך הסדרה³: "שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד";

1. כ, יא.

2. כא, כ.

3. כא, א. ועוד.

ומעתה, למה לא מצינו שעדת ישראל יעשו "רעש" מזה שנסתלקו ענני הכבוד – כשם שעשו "רעש" מביטול הבאר?

והנה, בדברי חז"ל מצינו⁴, אשר השווו בין השנים – באר המים וענני הכבוד – ואמרו: "חזרו שניהם בזכות משה";

אך ב"פשוטו של מקרא" אין השוואה זו מחוורת, כי בשלמא בנוגע להמים מצינו בכתוב "עסק" שלם לספר כיצד חזרו, אך בנוגע לענני הכבוד אין הכתוב מספר כלל כיצד ומתי חזרו! וגם בדברי רש"י בפירושו לתורה לא מצינו שידבר בזה כלל.

יש חיים מחוץ לעננים

לפום ריהטא נראה שאכן כך – בשונה מהמים שחזרו, הרי (בדרך הפשט) העננים לא חזרו לאחר "שמת אהרן ונסתלקו", כי כבר לא היה צורך בהם.

כי הנה, רש"י פירש ב'פ' בהעלותך⁵: "שבעה עננים כתובים במסעיהם, ארבע מארבע רוחות, ואחד למעלה ואחד למטה, ואחד לפניהם ממין את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים". והיינו, שבנוסף להתועלת הפשוטה שבעננים שהקיפו את ישראל כדי להגן עליהם "לבל יכה בהם שרב ושמש"⁶, היה עוד ענן שהלך לפניהם כדי ליישר הדרך ולשמור מפני המזיקים.

ובכן, יתכן לומר שלאחר פטירת אהרן כבר לא היה צורך כל-כך בהעננים; כי אז כבר חנו ישראל "על גבול ארץ אדום"⁷, בסוף המדבר, סמוך למקומות של ישוב, וכבר לא היה כל-כך החום והשמש וכן החשש מפני המזיקים והצורך ליישר הדרך כו' – כי כבר יצאו מן "המדבר הגדול והנורא"⁸ והיו יכולים להסתדר בדרך הטבע, ללא עננים.

4. תענית ט, א. ועוד.

5. י, לד.

6. לשון שולחן ערוך אדמו"ר הזקן - אורח חיים ריש סי' תרכה.

7. פרשתנו כ, כג.

8. עקב ח, טו.

[ולהוסיף, שגם מצד הזמן – הרי פטירת אהרן היתה בא' אב⁹, סמוך לחמשה עשר באב שעליו אמרו שממנו ואילך "תשש כחה של חמה"¹⁰; ועד קיץ הבא (של השנה שלאחר מכן) כבר נכנסו לארץ ישראל].

מתי הכינו את הר נבו?

והנה, בבירור דבר זה – האמנם בדרך הפשט לא חזרו העננים לאחר מות אהרן – יש להסתייע לכאורה בדברי רש"י בפרשתנו¹¹ לגבי "הר ההר", שבו נקבר אהרן, וז"ל:

"הר ההר – הר על גבי הר, כתפוח קטן על גבי תפוח גדול. ואף על פי שהענן הולך לפניו ומשווה את ההרים – שלושה נשארו בהן: הר סיני לתורה, והר נבו לקבורת משה, והר ההר לקבורת אהרן".

ומדבריו אלה עולה, שהענן המשיך ללוות את ישראל גם לאחר פטירת אהרן, שהרי מזכיר כאן את "הר נבו" ששימש "לקבורת משה", ומשמע איפוא שהענן היה הולך לפניו ומשווה את ההרים גם כשהגיעו ל"הר נבו" ומשה נסתלק – כמה חדשים לאחר אהרן.

אמנם אין זה מוכרע, כי אפשר לומר שעוד לפני פטירת אהרן הלך הענן ויישר את כל ההרים שהיו עתידים בני ישראל לעבור בדרךם, ועל זה הוא שאומרים שאף שהלך ויישר את כל ההרים מכל מקום הר נבו נשאר לצורך קבורת משה.

[ובאמת שכן משמע קצת מהסוד בדברי רש"י, שהקדים את "הר נבו לקבורת משה" לפני "הר ההר לקבורת אהרן" – שבזה בא לרמוז, שאף שמשם נסתלק כמה חדשים לאחר אהרן, הרי זה שהענן הלך והשווה את ההרים מלבד הר נבו והר ההר היה קודם לכן, בהזמן שלפני פטירת אהרן, ודו"ק].

9. מסעי לג, לח.

10. תענית לא, א. – ואמנם בדרך כלל "שלהי קייטא קשה מקייטא", "לפי שכבר נתחמם כל האויר וגוף הבריות בחום הקיץ שעבר עליו" (יומא כט, א ובפרש"י שם), והיינו, שאף שהחום שבא מזריחת השמש נחלש בחודש אב הרי החום גדול הוא כהמשך להחום שלפני כן; אך בנידון דידן, הרי בני ישראל היו ברוב הקיץ מוקפים בעננים ולא נתחמם גופם כר' מחום הקיץ.

11. כ, כב.

אפשר לחיות בלי "כבוד"

אלא שמדברי רש"י בסוף פ' בלק¹² עולה להדיא שגם לאחר פטירת אהרן עדיין היו עננים – ששם כתב לגבי החוטאים בבעל פעור: "השמש מודיע את החוטאים, הענן נקפל מכנגדו והחמה זורחת עליו". הרי שנמשכה הגנת העננים גם אז!

ודבר זה – שגם לאחר פטירת אהרן היו עננים שליוו את ישראל – מוכח גם מדברי רש"י בפרשתנו¹³ שישראל חזרו אז (לאחר פטירת אהרן) "שבע מסעות" לאחוריהם, והיינו, שחזרו ונכנסו לתוך "המדבר הגדול והנורא", וממילא מסתבר שהיו להם עננים ששמרו עליהם מהמזיקין ומחוס המדבר.

ועל כן נראה לבאר אליבא דרש"י¹⁴, שמלכתחילה לא נסתלקו כל העננים בעת פטירת אהרן, אלא רק "ענני כבוד" – אלו שכל מטרתם היא לכבודם של ישראל; ולכן לא קשה זה שלא מצינו שיעשו "רעש" מזה שנסתלקו העננים, וכן לא מצינו בכתוב שיספר כיצד ומתי חזרו – כי העננים הנצרכים נשארו ולא נסתלקו מעיקרא, ואילו ענני הכבוד שנסתלקו – הם באמת לא חזרו יותר.

ולפי דרכנו נמצא, שאכן בדרך הפשט ענני הכבוד שהיו בזכות אהרן נסתלקו ולא חזרו. והיינו, שלפי חז"ל – בדרך המדרש – חזרו העננים שנסתלקו "בזכות משה" (כנ"ל), אך לפי רש"י – בדרך הפשט – משה דאג (בתור "רועה נאמן") רק לאותם דברים שבני ישראל נצרכו להם (ולכן החזיר את המים שהיו בתחילה בזכותה של מרים), ואילו אותם עננים שכל מטרתם היתה אך ל"כבוד" היו תלויים בזכות מיוחדת של אהרן שהיא פסקה בעת פטירתו.

וראה עוד בסימן הבא – סימן ב.

(חלק יח – חוקת ג)

12. כה, ד.

13. כא, ד.

14. ראה גם שפתי חכמים פ' בלק שם.

ב

"וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים
וילחם בישראל וישב ממנו שבי" (כא, א)

וישמע הכנעני – שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו'
כדאיתא בראש השנה, ועמלק מעולם לזעה מרדות
לישראל מזומן בכל עת לפורענות:

לכאורה כוונת הדברים, שהיה אז חידוש בהמציאות: עד עתה הקיפו ענני הכבוד את
ישראל ושמרו עליהם מכל צד, באופן שלא היה אפשר להילחם עמהם, ואילו עתה כאשר
נסתלקו העננים נתחדשה האפשרות להילחם עמהם, וממילא ניצל "הכנעני" את
ההזדמנות להילחם

אמנם ברש"י לקמן בפ' מסעי¹⁵ כתב כעין דבריו כאן, ושם מוסיף ומפרש¹⁶: "וישמע
הכנעני .. שנסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל".

ולכאורה לשון זו צריכה ביאור, כי לפי האמור שחל אז שינוי בהמציאות היה לרש"י
לומר פשוט: "שניתנה האפשרות להילחם בישראל"; ומדוע נקט בסגנון "וכסבור
ניתנה רשות להילחם בישראל" – כאילו החידוש שחל אז הוא בענין של סברא
ו"רשות"?

15. לג, מ.

16. סוגיא בפני עצמה היא השאלה: למה בפרשתנו אין רש"י נוקט בלשון זו ("וכסבור שניתנה רשות להלחם
בישראל"), ורק בפ' מסעי? – ויש בזה אריכות דברים, ואכ"מ.

סוכה עם שבע דפנות?

ונראה לומר בזה דבר חדש, שלדעת רש"י – בדרך הפשט – גם לאחר פטירת אהרן עדיין היו ישראל מוגנים על ידי העננים, כי רק "ענני הכבוד" נסתלקו ולא שאר העננים שנשארו בקיומם¹⁷.

ביאור הענין:

רש"י פירש בפ' בהעלותך¹⁸: "שבעה עננים כתובים במסעיהם - ארבע מארבע רוחות, ואחד למעלה ואחד למטה, ואחד לפנייהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים".

וידועה הקושיא בזה¹⁹, דהנה מצות הישיבה בסוכה היא לזכר זה ש"בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים", כמפורש בפ' אמור²⁰, ושם מפרש רש"י דהיינו "ענני כבוד";

ובכן, כיון שבני ישראל היו מוקפים מכל הצדדים בעננים: "ארבע מארבע רוחות, ואחד למעלה ואחד למטה" – למה במצות סוכה, שהיא זכר להישיבה בענני הכבוד, אין הכרח בארבע דפנות אלא די בשתי דפנות כהלכתן וחלק קטן מהדופן השלישית בלבד !

ועוד קשה – מדוע אין עושים זכר להענן השביעי, שהיה הולך לפני ישראל ?

אלא, שבאמת לא כל שבעת העננים נחשבים ל"ענני כבוד":

"ענני כבוד" הם אלו שכל ענינם הוא להראות את כבודם של ישראל, שהקב"ה מראה את כבודם בזה שמקיפים בעננים; ואילו אותם עננים שנועדו לדאוג להצרכים שישראל מוכרחים אליהם, הרי אין זה ענין של "כבוד" גרידא אלא דבר המוכרח.

17. וכעין זה מצינו בנחלת יעקב כאן שחילק אליבא דרש"י בין העננים, שחלקם נסתלקו וחלקם נשארו. וראה בארוכה לעיל סימן א.

18. י, לד.

19. ראה לקו"ש חל"ב ע' 147. ורש"י.

20. כג, מג.

ולכן גם במצות סוכה, אין עושים "זכר" לכל שבעת העננים שהיו, כי חלק מהם לא היה ענינם "כבוד" בלבד. וכגון הענן שהיה הולך לפניהם – שהיה "מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים", שאין זה ענין של נתינת כבוד בלבד אלא הספקת צרכיהם של ישראל – שאינו נחשב מ"ענני כבוד" ואין עושים לו "זכר" בהסוכה.

ויש לומר, שבאמת היו בזה שינויים בין המסעות, שהיה מסע שבו היה צורך בהגנה מצד מסויים ואז נחשב הענן שמצד זה כענן של צורך ולא של "כבוד" בלבד, ואילו במסע אחר היה צורך בהגנה מצד אחר ואז הענן שמהצד ההוא נחשב לדבר המוכרח ואילו הענן הראשון בא ל"כבוד"; וכיון שהיו בזה שינויים, לכן לא נקבע מספר דפנות הסוכה בהתאם למספר העננים (ואכמ"ל).

איזה סוג ענן שימש כ'מגהץ'?

ואכן, כד דייקת שפיר בלשון רש"י בפירושו על התורה – נראה בעליל השינוי בלשונו:

בכמה מקומות הוא קורא להעננים "ענני כבוד"²¹, אולם כשהוא מדבר על התועלת שבאה על ידי העננים בעננים נחוצים אז אין הוא קורא להם "ענני כבוד" אלא "ענן" סתם, וכמו:

"זורקים (המצריים) חצים .. והענן מקבלם"²²; "הענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים"²³; "כל הנחשלים אחריו.. שהיה הענן פולטן"²⁴.

והיינו כמו שנתבאר, שאותם עננים שבאו להגנה, שמירה והצלה וכדומה אינם בגדר "ענני כבוד", כי היה בהם תועלת והכרח; ודוקא שאר העננים שלא היה בהם צורך מיוחד – הם "ענני כבוד", שבאו כדי להראות את חביבותם וכבודם של ישראל.

21. אמור כג, מג. חוקת כ, כט. כא, א. פינחס כו, יג. ועוד.

22. יתרו יט, ד.

23. חוקת כ, כב.

24. תצא כה, יח.

[מצינו מקום אחד שבו רש"י מזכיר את התואר "ענני כבוד" לגבי ענין של צורך – והוא ב' עקב²⁵: "ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהצים אותם כמים מגוהצים".

אבל מובן ששיפוי וגיהוץ זה היו יכולים ישראל לעשות גם בכוחות עצמם, באופן הרגיל, ואין זאת אלא שענני הכבוד באו לחסוך מהם טירחא קלה זו. וממילא שפיר שיך דבר זה ל"ענני כבוד" – שבוה ניכר עד כמה הקב"ה מייקר ומכבד את ישראל, שאין הם צריכים לטרוח בגיהוץ בגדיהם – ואין זה דומה לענייני הגנה ושמירה וכיוצא בזה שנעשו על ידי העננים, שיש בהם תועלת הכרחית].

שומר ישראל

ומעתה נחזור לעניננו – פטירת אהרן וסילוק ענני הכבוד:

רש"י מדייק בלשונו "שנסתלקו ענני כבוד" – אך שאר העננים, שהיו נצרכים והכרחיים, לא נסתלקו.

ומעתה, זה ש"הכנעני" בא עתה להילחם בישראל, לא היה משום שעתה התחדשה האפשרות להילחם בישראל – כי ההגנה והשמירה שע"י העננים נשארה כמקדם – אלא (כדיוק לשון רש"י הנ"ל) "כסבור ניתנה רשות להילחם בישראל", שסבר שהקב"ה אינו נוהג עוד בכבוד (כל-כך) עם עמו ישראל כו', וממילא יש "רשות" להילחם עמהם.

והיינו, שבאמת היתה הנהגתו לבוא ולהילחם בגדר חוצפה ושטות, שהרי ישראל היו מוגנים ושמורים על ידי העננים; וכנראה סבר שישראל יצאו מן הענן כדי להילחם בו ולנצחו, ואז יוכל להם. וכן היה גם במלחמת סיחון ועוג ומלחמת מדין – שבפשטות יצאו בני ישראל מתוך הענן כדי להילחם באויביהם²⁶.

ודו"ק בכ"ז.

(חלק יח – חוקת ג)

²⁵. ח, ד.

²⁶. שהרי העננים הועילו רק להגין מפני החצים וכיו"ב, אבל לא הועילו לנצח את האויב ולכבוש את ארצו.

לעילוי נשמות

ר' נחום טובי'

ב"ר חנני'

ז"ל

גלב"ע ט"ז תמוז תשס"ה

תנצב"ה